

Skladnja Adolfa Vebera Tkalčevića

(Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2005., 229 str.)

Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije, napisana 1859. godine, prva je hrvatska sintaksa objavljena kao posebna knjiga. Ta činjenica još je značajnija ako se uzme u obzir da je dotad područje sintakse u gramatikama bilo dosta zanemarivano. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavio je 2005. godine pretpisak ovoga rada Adolfa Vebera Tkalčevića. Sintaksa je podijeljena na tri dijela (*odsēka*) pod nazivima *Skladnja slaganja*, *Skladnja dēlovanja* i *Skladnja porēdanja* te *Dodatak*. Osim s pomoću kazala čitatelj se sa sadržajem knjige može upoznati u kratkom uvodu u kojem autor objašnjava značenje riječi *skladnja* te u kratkim crtama naznačuje o čemu je riječ u knjizi.

Prvi dio knjige, *Skladnja slaganja*, obuhvaća obradbu rečenice (*izreke*). Rečenice autor dijeli na *proste*, *razširene*, *jednostavne*, *stegnute*, *sastavljene*, *mno-gostručno sastavljene* i *pokratjene*, s time da se opširnije bavi *prostim* i *razširenim* te *jednostavnim* i *stegnutim* rečenicama. Svaka je od vrsta rečenica definirana i potkrijepljena primjerima pa bi se moglo zaključiti da je rečeničnoj tipologiji pridano mnogo pažnje. Subjekt i predikat te njihove dopune kao glavni dijelovi rečenice obrađeni su također u ovome početnom poglavlju. Na kraju prvoga dijela knjige navode se pravila o slaganju po-

jedinih članova unutar rečenice – predikata sa subjektom, predikata s više subjekata, slaganje epiteta, atributa i apozicije te slaganje odnosnih i pokaznih zamjenica (*dopunjujućega zaimena odnosnoga i pokaznoga*).

Na početku drugoga dijela, *Skladnje dēlovanja*, riječ je o značenjima i ulozi padeža. Lokativ (*prepozicional*) je u ovom poglavlju samo spomenut, a njegova se uporaba obrađuje u posebnome poglavlju s prijedlozima jer taj se padež i pojavljuje samo s prijedlozima. Slijedi poglavlje o prijedlozima i padežima s kojima se slažu. Isprva je riječ o prijedlozima koji se slažu samo s jednim padežom, a potom o prijedlozima koji se slažu s dva ili čak tri padeža. Njih, naravno, ima manje. Vrijedna je spomena činjenica što Veber navodi ne samo padeže koje zahtijevaju pojedini prijedlozi nego i značenja prijedloga u pojedinim padežima, koja objašnjava i oprimjeruje. Poglavlje o prijedlozima završava sa složenim (*sastavljenim*) prijedlozima, kao što su *izmed*, *iznad*, *nakraj*, *nasred*... Na sljedećim je stranicama izložena i uporaba nekih od promjenjivih vrsta riječi - pridjeva, brojeva, zamjenica. Zamjenice su podijeljene u sljedeće skupine: posvojne (*posēdovne*), pokazne, upitne, neodređene (*neopredēljene*), odnosno zamjenice i zamjenica *sam* te je obrađena njihova uporaba. Začudo, lične zamjenice nisu našle mjesto u ovome radu. Sljedeće je poglavlje posvećeno složenim (*sastavljenim*) rečenicama. Autor je definirao i oprimjerio dijelove složenih rečenica te bez primjera i objašnjenja samo nabrojao vrste zavisno i nezavisno složenih rečenica. Zapravo nigdje u knjizi složene rečenice nisu detaljnije obrađene. O njima se jedino neizravno progovara u jed-

nom od sljedećih poglavlja (poglavlje se zove *O veznicih*), u kojem primjere tih rečenica navodi pišući o veznicima koji se u njima pojavljuju. Sljedeće poglavlje nosi naslov *O dĕljenju glagoljah*. Glagole autor dijeli na pasivne i aktivne te „po trajanju čina” na perfektivne i imperfektivne, čija se uporaba dalje obrađuje. Razrađuje se značenje i relativna uporaba vremena kako u glavnim rečenicama, tako i u zavisnima (*podređenima*). Veber vrlo jasno razlikuje relativnu i apsolutnu uporabu vremena, koje objašnjava na sljedeći način: „Ali ovimi se vremeni izrazuje čin samo u glavnom odnošenju prama govorniku ili piscu, nenaznačujući potanjenja odnošenja čina budi prama govorniku i piscu, budi prama drugim činom. - Da se dakle ovo odnošenje pobliže naznači, ima u jeziku više vremenah.” (str. 95) Ne upotrebljava nazive za sve oblike kojima se izriče koja vremenska oznaka, npr. nema naziva za sivevremenski prezent, iako njegovu pojavu spominje. U kratkome odlomku objašnjava razliku između pasivnih i aktivnih rečenica. Dobro primjećuje da se pasiv u hrvatskome jeziku upotrebljava veoma rijetko, i to samo onda „kada aktivna izreka neima jasno izrečena subjekta, inače se upotrebljava aktivna;...” (str. 108) Poglavlje *O načinih* bavi se kategorijom načina, koje dijeli na *indikativni* i *konjunktivni*. Razlikuje četiri podvrste *konjunktivnosti*: *indikativ s raznim česticami*, *odnosni*, *optativ*, *imperativ*. Veber je dakle *indikativ s raznim česticami* proglasio *konjunktivnim načinom*, dok je u današnjim gramatikama indikativ „načinski neobilježen”, a imperativom, kondicionalom i optativom izriče se stav onoga koji govori ili piše te su stoga oni „načinski obilježeni”. *Indika-*

tiv s konjunktivnim česticami i *odnosni* (kondicional) Veber razlikuje na sljedeći način: „Sve što bi mogao tko učiniti da *hoće*; dakle sve što dolazi od naše volje, pak je piscu upravo stalo, da to navede, izriče se odnosnim; jer već ista forma: *bih* znači ono što latinski *vellem*, njemački *ich möchte*; ako se što pod pogodbu izreče, ako se želi da se što sbude, ali to nevisi o *volji* čijoj, metje se indikativ s konjunktivnim česticami.” (str. 111) Nakon objašnjenja svakoga od načina dodan je odlomak o infinitivu kao posebno-mu glagolskom obliku. U poglavlju o veznicima definirane su dvije vrste veznika – „*uzporedne*, koji spajaju izreke jednake važnosti”, odnosno koji se pojavljuju u nezavisno složenim rečenicama, i „*poredne*, koji spajaju izreke manje važnosti s njihovim glavnim”, odnosno koji se pojavljuju u zavisno složenim rečenicama. Kao što je već prije rečeno, ne navode se nazivi rečenica, već samo veznici koji se u pojedinim bilo nezavisno složenim bilo zavisno složenim rečenicama pojavljuju. Uzročni veznici *bo*, *jer*, *što*... i mjesni veznici svrstani su u veznike nezavisno složenih rečenica, što je pomalo neobično. Veznik *da*, kako sam autor kaže, zbog česte je uporabe obrađen u posebnome poglavlju. Sljedeće poglavlje posvećeno je *pokratjenim izrekama* te se objašnjava kako se krati jedna, a kako više rečenica. Kako Veber ističe, budući da se rečenice najčešće krute participima, svrstalo ih se u posebno potpoglavlje. Uočava se razlika u obliku glagolskih priloga sadašnjeg i prošlog uspoređujući *Skladnju* i današnje gramatike. Naime, u Vebera su različiti oblici za oba glagolska priloga u jednini i množini, dok je u današnjim gramatikama za oba gramatička broja oblik isti.

Naprimjer, glagolskog prilog sadašnji (*sadanji aktivni participij*) u jednini glasi *sědeć*, dok u množini ima oblik *sědeći*. Oblik glagolskog priloga prošlog (*prošli aktivni participij*) u jednini glasi, naprimjer, *potukav*, dok je u množini njegov oblik *potukavši*. Slijedi poglavlje o mnogostrukim rečenicama i periodima unutar njih. Definira periode kao skupove koji se sastoje od jedne glavne i više podređenih rečenica te se bavi zakonitostima slaganja rečenica unutar perioda, uporabom i svojstvima perioda. Na temelju rečenog moglo bi se zaključiti da se drugi, središnji, dio ove knjige bavi sintaksom oblika i vrsta riječi.

Naslov je trećega dijela knjige (*od-seka trećega*) *Skladnja poredanja*. Autor je gotovo na poetičan način čitatelja uveo u rješavanje problematike reda riječi u rečenici. „Kano što svaku stvar čine lěpom ne toliko česti, kojih treba da bude više, koliko umětno i ukusno njihovo poredanje u cělokupnost: tako i shodno poredanje rěčih i izrekah čine slog krasnim i krěpkim.” (str. 152) Prema Veberu postoje dva načela po kojima se slažu riječi u rečenici - *naravni* i *umětni*. Ono što odmah upada u oči razlika je s obzirom na današnje gramatike jednoga segmenta obvezatnoga reda riječi. Veber navodi primjer: *Ja ću se ga naprositi*, dakle redosljed je zamjениčkih zanaglasnica *akuzativ, genitiv*, kao jedan od primjera *naravnoga* reda u rečenici, dok bi obvezatan red zamjениčkih zanaglasnica u današnjim gramatikama bio sljedeći: *genitiv, akuzativ*. U sljedećem je poglavlju isprva riječ o pojedinim članovima rečenice te njihovu mjestu unutar rečenice *umětnim* načinom proizvedene, a onda i o mjestu podređenih rečenica. U ovu je sintaksu uvršteno

i područje iz pravopisa, koje je smješteno u posebno, sedmo, poglavlje. U prvome se dijelu ovoga poglavlja pažnja posvećuje interpunkcijskim znakovima, odnosno *razgodcima*. Autor obrađuje značenje i uporabu, kako ih on naziva, četiriju glavnih *razgodaka*: točke (*piknje*), zarez (*čėkrnje*), *piknjo-čėkrnje* i dvije *piknje*. Nakon poglavlja o interpunkcijskim znakovima slijedi još jedno pravopisno poglavlje čija je problematika pisanje tuđih vlastitih imena. Kod Vebera se ta problematika odnosi na dva strana jezika, latinski i grčki, što je i razumljivo s obzirom na vrijeme u kojem je pisana *Skladnja*. Nije ostala zakinuta ni teorija književnosti, odnosno njezino uže područje, poetika, što potvrđuje poglavlje o stihotvorstvu. Čitalac može naići na definicije stihotvorstva, stiha, osnovnih ritmičkih pojmova (čas, stopa, ritam, teza, arza...), vrsta versifikacijskih sustava, stihova, kitica. Na kraju ovoga trećega dijela autor objašnjava kome je rad namijenjen i u vezi s tim odabran način obradbe sintaktičke problematike te stil pisanja. Nabraja pisce čija djela su mu poslužila kao nepresušan izvor primjera za pojedine jezične pojave: I., M. i A. Mažuranić, Těrnski, Vraz, Kurelac, Šulek,..., što je, kako Ivo Pranjković u pogovoru ovoga izdanja ističe: „...očita prednost Veberove *Skladnje* u odnosu na kasnije gramatičke spise hrvatskih vukovaca (npr. M. Divkovića, P. Budmanija, T. Maretića i dr.), koji se zapravo nisu bavili sintaktičkim (i uopće gramatičkim) opisom (njima suvremenoga) hrvatskoga standardnog jezika, nego opisom jezika usmene narodne književnosti te Karadžićevih i Daničićevih spisa.” (str. 222)

Znameniti jezikoslovac Ivo Pranjković obogatio je ovo izdanje, kako je već

rečeno, pogovorom u kojem je dao iscrpnu analizu ovoga rada te je Vebera prikazao kao jednog od najsvestranijih hrvatskih jezikoslovaca 19. st. O samom radu govori tako što ga uspoređuje s Babukićevom *Ilirskom slovnicom* (kojom se i Veber služio) te iznosi kritiku ovoga rada naglašavajući njegove dobre strane, ali navodeći i nedostatke. Posebno ističe dobru obradbu subjekta i predikata, detaljno razrađenu rečeničnu tipologiju, terminološki aparat, detaljne opise nekih gramatičkih pojava, a nadalje ističe definicije, za koje kaže: „da su u pravilu jednostavne, logične i dorečene te da u velikom broju slučajeva pogađaju u bit onoga što se definira, ili bar djeluju svježije i poticajno,...” Na kraju pogovora dan je Izbor iz djela Adolfa Vebera Tkalčevića te Izbor iz literature o Adolfu Veberu Tkalčeviću i njegovoj *Skladnji*.

Nebrojeno puta mogla bi se istaknuti vrijednost Veberove *Skladnje*, prve hrvatske sintakse koja je objavljena kao posebna knjiga, i potreba za njezinim pretiskom. Bez obzira na to što je ovaj rad koncipiran kao udžbenik za niže razrede gimnazije, on može biti zanimljiv i pretencioznijim čitateljima koji se bave istraživanjem sintakse jer dobro razrađuje sintaktičku problematiku te nudi pregršt potvrda za mnoge jezične pojave, a sve to izneseno je na stručan, ali istodobno jednostavan i pristupačan način.

Ivana Oraić